

İnsan Cemiyetlerinin Biyolojik Nazariyesindeki Yeni İnkışaflar Hakkında Bazı Düşünceler [1]

Vittorio Castellano

İktisat Fakültesi Profesörlerinden

1. Meselenin vaz'ı: İctimai davranışta elenmesi kabil olmayan mantıksızlıklar neden mevcuttur? - 2. Beşeri cemiyetlerle hayvan cemiyetleri arasında mevcut benzerlikler, beşeri cemiyetlerin organik nazariyesine kâfi bir mesnet teşkil etmez. - 3. Biyo-kimyanın bir buluşu: yeni bir uzviyet mefhumu. - 4. Beşeri cemiyetlerin bir uzviyet oldukları hakkında Gini tarafından verilen «İktisadî» ispat. Uzviyet tarifinin riyazî karakteri ve bu tarifin beşeri cemiyetlere tatbikinde görülen psikolojik güçlükler. - 5. Uzviyetler meyanında her zaman zikredilmiş olan biyolojik birleşmeler. Basit ve mudil uzviyetlerle maddi ve gayri maddi organik bağlar arasında fark gözetmek hakikate uygun değildir. - 6. Organik vahdet meselesinin hallinde matematiğin yardımı. - 7. Anlaşılmayan faraziyelerden dahi istifade etmek lüzumu. - 8. Birleşme bağının şiddeti devamlı olarak değiştiğine dair biyolojik misaller. - 9. Uzviyetleri, suurun inkışaf derecesine göre tasnif etmek kabildir. - 10. Biyolojik inkışaf, bugün, bilhassa suura ait psikolojik vasıflarla alakalıdır. - 11. Hayvan cemiyetlerindeki durgunluk. - 12. Beşeri birleşmelerde idrakin rolü. Fertlerin ihtisaslşmasında cemiyetin rolü. - 13. Beşeri toplulukların irade sahibi organizmalar haline inkilâp etmeleri için bir merkezin tesir etmesi lâzımdır. - 14. Ferdî merkezin yerine bir kontrol mekanizmasının ikamesi. - 15. Müşahede, organizmaların muhtar bir kontrol mesnedini teşkil eder. - 16. Beşeri cemiyetler daha tamamiyle teşekkül edememiş uzviyetlerdir. - 17. Tam bir uzvi tesanüdün mevcut olmaması fertlerin cemiyete boyun eğmemelerinden ileri gelmektedir. - 18. Fizik ve biyolojik ilimlerin bu günkü inkışafı dolayısıyla meydana çıkan meseleleri peşin fikirlere kapılmadan mütalâa etmek lüzumu. - 19. İrade ve kabiliyet arasındaki uygunsuzluk modern cemiyetlerdeki buhranı izah eder. - 20. Hürriyet mefhumu hakkında düşünceler.

[1] Bu makale, İstanbul İtalyan Araştırma Merkezinde verilen ve «İnsan Cemiyetlerinin Biyolojik Nazariyesinde Yeni İnkışaflar» adını taşıyan konferansa bazı rötüşlar yapılarak ve notlar ilâve edilerek meydana getirilmiştir.

1 — 1940 - 45 Harbini takip eden bir kaç sene zarfında, İtalyan Merkez İstatistik Enstitüsünde çalışmış olmak suretile, her taraftan zuhur eden mukavemetler yüzünden, millî bir istatistik tesis etmenin arzettiği güçlüklerin azametini bir çok defalar müşahede etmek fırsatını buldum. Hemen daima kifayetsiz bir bütçenin mevcudiyetinden gelen güçlüklerle, alâkalı makamların anlayışsızlığından, kanunların yetersizliğinden ve vatandaşların husumetinden doğan güçlükler ekleniyor. Birazdan arzedeceğim hususlar bir sır değildir ve memleketlerinin istatistik bilgilerine yalnız teknik değil esas mahiyette bazı ilerlemeler getirmeye kalkışan bütün millî istatistik bürolarında aynı tecrübe geçirilmiştir. Çok zaman küllî rölövelerin yerini tutabileceği ve bazen, hakikaten tesbiti mümkün olmıyanı tesbit ettiği iddia olunan sondaj nev'inden bazı usullerin kazandığı muvaffakiyeti izah eden bu güçlüklerdir. Bilhassa, istatistiğin en çok gelişmiş gibi görüldüğü memleketlerde bu teknik kendi imkânları hududunun ötesinde zorlanmaktadır. Ve bu vakıa, bizzat bu memleketlerde, ihtiyaçlarla resmî istatistiklerin verdiği bilgi imkânları arasında bir nisbetsizliğin bulunduğunu belîğ bir şekilde ispat eder. Bu eksiklik, omuzlarında hükümet mes'uliyeti taşıyan herkesi, bilhassa bunlar aynı zamanda ilim adamı iseler, müteessir etmektedir. 1940 - 45 harbinden sonra, İtalyada, bir çok vekiller Üniversite kürsüsünden hükümete geçmişlerdir. İlmî kongrelerde bunlardan bir çoklarının istatistik bilgi yetersizliğinden şikâyet ettiklerini bizzat dinledim. Fakat, yine bu kimse-ler istatistiğe, ihtiyacı olan kanun veya dayanakları ve vasıtaları vermeye muvaffak olamıyorlardı. Acaba bu neden böyledir? Devletin kendi ve vatandaşın menfaatına karşı olan bu mantıksız mukavemeti neden ileri gelmektedir? Zira, şunu itiraf etmek lâzımdır ki, istatistik bilgi eksikliği, teşkilât aksaklıkları, vergi kaçakçılığı âmmе hizmetlerinin fena yürütülmesi ve idarî komplikasyonların büründüğü esrar perdesi, hiçbir zaman idare edilenlerin bütünü lehine birer hareket teşkil etmezler. Filhakika, nemadar olmıyan masrafların fazlasını ödeyen onlardır; sonra, fiat yükselmesinden mütevellit ödeyecekleri vasıtalı vergiler, vasıtasız vergilerle ödeyeceklerinden çok daha fazla olacaktır. Biz burada sadece bir misal aldık. Sosyal hayatta, ne cehalet, ne de ferdî idare ile izah edilemeyecek daha bir çok mantıksızlıklar vardır. Bir çok iyi şeyler yapmak istenmesine rağmen muvaffak olunamamasının sebebi nedir?

Birazdan açıklıyacağım teori bu suallere, cesaret verici telâkki edilsin veya edilmesin, fakat her halde bizi düşünmeye davet edici, bir cevap vermektedir.

2 — İnsan cemiyetleriyle hayvan cemiyetleri arasında mevcut benzerlikler sosyolojik düşünceye daima cazip geldiği, hattâ daha ileri

giderek, gayet mantıkî bir takım muhakemeleri beslediği vakıası doğru olmakla beraber, bizzat daha hayalî bulunmakta ve tamamile ikna edici görünmemektedir. Romanın aşağı tabakasını diğer sınıflarla işbirliğini red etmemeye ikna eden *Menenius Agrippa*'nın fıkrasını herkes bilir. Fakat bu eski Romalının verdiği misal bize cemiyetin hakikî bir uzviyet olduğunu ispat etmez. Nitekim bir kimseye arslan kadar kuvvetli demek onun arslan olduğunu, bir şeye çiçek kadar güzel demek te onun çiçek olduğunu ifade etmez. Burada bahismevzuu olan şey, lâfzî mânasında anlaşılması gereken ve sistematik bakımdan önemi bulunmayan tamamile şekli bir. analogidir. Bu mukayeseler çok mübalâğa edildi ve nihayet insan cemiyetlerinin organisist anlayışına itimat edilmez oldu [2].

Bu durum XX nci asrın başlarına kadar devam eder. İnsan cemiyetlerinin organisist teorisinin ilmi şekilde formülleşmesine varmak için iki mevzuu hakikaten birleştirebilecek bir anlayışa ihtiyaç vardı. Bu da biyoloji ilminin terakkisinin yaratmış olduğu yeni bir vakıadan doğacaktı.

[2] Bu sahada da çok zaman müşahede olunan bir anlaşmazlık husule gelmiştir: fikirlerin doğru olup olmadığı meselesi üzerinde durulmayıp müdafaa tarzları tenkit olunup, neticede muhakeme tarzı yerine fikirler reddedilmiştir. Meselâ, *Livio Livi*, (Trattato di Demografia, cilt I, I fattori bio-demografici dell'ordinamento sociale, Cedam, Padova 1941, s. 8) da, organisist fikirlerin artık tamamiyle reddedilebileceğini ileri sürüyor ve bu vesileyle *Gini*'nin yaptığı tenkitleri zikrediyor. (Il neo-organicismo, Catania 1927). Halbuki, biraz evvel dedğimiz gibi, *Gini* fikirleri değil, bunların müdafaa tarzını tenkit etmiştir. Halbuki bu fikir ölmemiş ve yeni bir kisveye bürünüp yeniden meydana çıkmıştır. Meselâ *E. Dürkheim*, (Les règles de la méthode sociologique, Paris, 1895), cemiyetin kollektif bir şura sahip olduğunu ve bu şurun ferdi şuur üstünde bulunduğunu ileri sürüyordu. *M. Boccardo* cemiyeti, organik inkişafın en yüksek tezahürü vasıflandırdığı zaman, bu tarif ile *Dürkheim*'inki arasında mahiyet bakımından bir fark olmadığı aşıkârdır. (L'animale e l'uomo. Fondamenti dottrinari e metodi della moderne sociologia nelle sue relazioni con le scienze biologiche, economiche e statistiche. «Biblioteca degli Economisti». Serie III, vol. VII).

Zaten, *Livio Livi*'nin söylediği gibi, organisist düşüncenin izlerini *Davy* ve *Wiese* gibi sosyologlarda da bulmak kabildir. (*Davy et Moret*: Des clans aux empires, Paris, La Renaissance du livre, 1921) ve (*L. v. Wiese*, Allgemeine Soziologie, München-Leipzig, Dunker und Humboldt, 1924). Nitekim her sosyolog bir vahdet kurmak mecburiyetindedir ve mevcut vahdeti inkâr etmesine imkân yoktur. Meselâ, *Livi*, adı geçen eserinde «nüfusun hakikî ve tabii şahsiyetinden» bahsederken bu mefhumun bir mâna ifade edebilmesi için nüfusun yaşayan bir vahdet olması şarttır.

Cemiyetlerin organisist nazariyesini, reddetmek için, *G. Tarde*'in psikolojik mektebinin buluşlarına, *V. Pareto*'nun içtimal muvazene kanunlarını ifade eden riyazi denklemlerine ve *Livi*'nin eserlerine istinat etmek isteyenler olmuştur. Fakat bu müelliflerin fikirlerini organisist nazariyenin aleyhinde telâkki etmek hiç bir zaman doğru değildir, kaldı ki organisist nazariye için psikoloji, biyolojinin bir kısmından ibarettir.

3 — Ekseriya öyle oluyor ki, insan bir şeyi tetkik ederken kendi cehaletinin derinliklerini keşfediyor. Biyolojinin hudutlarını mikro-biyolojiye doğru genişlettikçe, yani, hayatı en küçük, son derece küçük taazzuvarında tahkik ettikçe, insanın uzun zaman, şu her iki teriminin de yekdiğerile izahı gereken uzviyet = canlı varlık muadelesinden hareket ederek çalışmalarına başladığı görülmüştür. Biyo-kimyayın keşfine kadar bir organizmanın sadece bir canlı varlıktan ibaret olduğu düşünölmekte idi. Daha sonraları şu sualin de sorulması gerektiği keşfedildi. Bir canlı varlık nedir? Görülmüştü ki, kendisine «hayat» adı verilen şey an'anevi organizma mefhumunun ötesinde de pek alâ mevcuttur. Ve daima maddi bir taazzuva maliktir. Son derece küçük varlıkların bünyesinde hayat sırrının tahmin edilmedik şekilde karışık bulunduğu görüldü. Bu suretle bio-kimyacılar eski muadeleti yıkmanın ve canlı varlığı kendi taazzuvu içinde, yani, organizma ile tarif etmenin yerinde bir hareket olacağına hükmettiler. Bio-kimyacılar, kimya veya fizik sahasında keşfetmiş oldukları taazzuvarları da bu mefhuma katan yeni bir organizma tarifini böylece işlemiş oldular. Burada hayret edilecek cihet şudur ki, namütenahi küçük bünyeler için meydana getirilmiş olan bu tarif insan cemiyetleri gibi, makroskopik yapılardan daha büyük şeylere de yaramaktadır. Filhakika, organizma mefhumuna, bütün biyolojik birleşmelerin ve daha umumî olarak, her ferde vazifeler yükleyen ve biyolojik muvazene için lüzumlu hususî hareketler tevlit eden bir ahenk bütününün teessüs ettiği aynı muhit içinde yaşayan hayvan ve nebatların bütününü katmak imkânlarını, bu tarif göstermektedir [3]. Şayet sosyolojik düşüncenin bir mahsulü bulunsaydı, bu tarife itimatsızlık göstermek mümkün olacaktı. fakat şöhreti iyice bilinen büyük bir sosyoloğa, C. Gini'ye borçlu olduğumuz şey, sadece bu tarifin mükemmelleştirilmesidir. Gini'nin bilgili rötüşları onu mükemmelleştirdi, değıştirmedi. O esas bakımdan, bio-kimyacılar için ne idi ise öyle kaldı. Burada sonsuz küçükle, sonsuz büyüğü idare eden kanunların şayanı hayret birliğı keyfiyetinin bu ikinci misalinin umumî tabiat felsefesi noktai nazarından taşıdığı ehemmiyete işaret etmeden geçemeyeceğim. Atomun çok küçük bir seyyareler sistemi olduğunu göstermek suretile, fizik ilmi bize misalin birincisini vermişti. Biyoloji de, benzerliğin düşünöldüğünden daha uzaklara gittiğini, hayat dediğimiz, esaslı teşekkül. daima aşağıda da, yukarıda da aynı olan bazı esas hususiyetleri vasıtasile insanın ötesinde devam ettiğini göstermek suretile bir ikincisini veriyor.

[3] Bakınız: B. Dürken, Entwicklungsbiologie und Ganzheit, Teubner, Leipzig und Berlin, 1936.

4 — Filhakika, bio-kimyacılar organizmayı bir muvazene sistemi olarak, bu muvazeneyi muhafaza edecek ve şayet bozulursa tekrar kuracak evsafı haiz bir sistem olarak tarif ettiler. *Gini*, bu tarife göre, insan cemiyetlerinin ekonomik birer uzviyet olduklarını ispat etmiş bulunmaktadır. Bu demektir ki, ekonomik muvazenede vukua gelen huzursuzluklar, biraz mümanaat gösterdikten sonra muvazeneği yeniden teşkile çalışan bazı mekanizmaların tepkisini tahrik eder. İlk baskısı harpten bir kaç sene evvel çıkmış olan «İktisadî Patolojide bir deneme» adını taşıyan güzel bir kitapta [4] *Gini*, açıkça göstermiştir ki, enflasyon fiat yükselmesi, hattâ karaborsa gibi krizlere refakat eden iktisadî hâdiseler birer hakikî hastalık olmayıp, hükümetlerin her zaman pek de isabetli olmıyan müdahalelerine rağmen, organizmanın şifa bulmak istediği bu tamir edici mekanizmalarını temsil ederler. Kanaatımca bu kitap, organisist teorinin dâvasına o kadar hizmet etmemiş olmakla beraber, iktisatçıyla sosyoloğa yer değiştirtmiş olduğundan, iktisat ilmi bakımından büyük bir alâka taşımaktadır. Pozitivist görüşlerine rağmen aslında çok mücerret bir düşünce tarzına sahip kimseler olan ekonomistler, reel cemiyetlerin ekonomik muvazenelerini mücerret ekonomik cemiyetlerin muvazenesi gibi mütalea etmişlerdir. Bunların eserlerinde bahismevzuu olan şeyin mücerret ekonomik cemiyetler mi, yoksa reel insan cemiyetleri mi olduğu açık bir şekilde anlaşılıyordu. *Gini*'nin eserlerinin bütününe bakıldığı takdirde, bana öyle geliyor ki, ortada hiçbir şüphe kalamıyacaktır. Zira onun sosyolojik, demografik ve ekonomik görüşlerine çok sağlam ve tek bir temel sağlıyan şey bütün meseleyi bu biyolojik bakımdan ele almasıdır. Fakat, *Gini* tarafından yenilene ve ekonomik menfaatler tefevvükü ile sönmüş bulunan organisist teoriyi hayatî hamlesine kavuşturmak için bütün bunları açıkça izah etmek gerekiyordu.

Beynelmilel Sosyoloji Enstitüsünün XIV üncü kongresi münasebetile, 1950 de Romada, biz, hakikatte çok basit olan bu mes'eleyi ele aldık [5]. Mes'ele şundan dolayı basittir ki, ekonomik organizasyon, modern cemiyetlerin maddî hayatında en önemli karakteristikleri temsil eder. Şayet bu ekonomik organizasyon kendi muvazenesi bozulduğu zaman bile işlemekte devam ederse bu demektir ki, bütün bu olup bitenlerin içinde cereyan etmiş olduğu mevzu, bir organizmadır. Böyle değilse, meselâ hemen şöyle

[4] *C. Gini*, Prime linee di patologia economica, 5 inci tabi, Torino, 1952.

[5] *V. Castellano*, Sul fondamento biologico della concezione della società umane come organismi dotati di autocontrolle, «Actes du XIVème Congrès International de Sociologie», Roma 30 Ağustos - 3 Eylül 1950, Società Italiana di Sociologia, Roma 1952.

denilecektir; organizma olan ferdin maddiyeti değil termik mekanizmasıdır. Böylece fert, her biri bizzat bir organizmayı tayin eden, tamamiyle mücerret bir çok faaliyetlere bölünmüş olacaktır ki, böyle bir vakıa her türlü pozitif ilmin dışındadır. Bu düşünce tarzı mantık noktai nazarından da hatalıdır. Zira bahsi geçen şeyi unutuyor: Hücreler ve fert, fertler ve cemiyet arasında mevcudiyeti gereken bu muvazenenin iptidai birimlerini bilememezlikten geliyor. Fakat, belki de şunu işaret etmek icap eder ki tarif, maddi olarak bir organizmanın ne olduğunu bildirmemektedir; o matematik bir tariftir ve münasebetlerden başka bir şeyi tarif etmez. Nitekim o, her hangi bir sisteme de tatbik edilebilir.[6]; tabii iyice tayin ve tahdit edilmiş bir sahada olmak şartile: tesiri organizmin ölümünü tahrik edecek tabii nizama ait faktörlerden bir kaçının tahakkuku bunun böyle olduğunu ifadeye kâfi gelmektedir. Bu bazı faktörlerin tesirinden kaçınan, ve diğer bir takım faktörlerin tesirine uyan ferdi organizmalar için de böyledir.

Hemen daima akıldan önce gelen entüsyonun ilmi vetirelerdeki ehemmiyeti üzerinde düşünülürse, bu çok sarıh fikrin zaruretinin anlaşılacağı çok açık bir hakikattir. Filhakika, cemiyetin bir organizma olarak kabul edilmesinde bir takım güçlükler vardır. Ve bu güçlükler akıldan değil, insan cemiyetlerinin azaları arasında mevcut olan bağları hayvan vücutlarının kısımları arasındaki bağlarla farklı plânda mütalâa etmek ihtiyadından gelmektedirler. Rasyonel olmasa da bu güçlük mevcuttur. Şimdi bu güçlüğü yenmeğe çalışacağım.

5 — Biyolojik birleşmelerin organizma mefhumuna ithal edilmişinin, bu mefhumun bio-kimyacılar tarafından genişletilmiş olmasından itibaren vukua geldiğini söylemek tamamiyle doğru değildir: Şurası tasrih edilmelidir ki, bizim biyolojik birleşmeler dediğimiz şeyler mevcut biyolojik birleşmelerin hepsi değildir. Fakat sadece, daha önce bu mefhumun ihata etmediği nebat veya hayvanların bütünüdür. Zira fertler bile, daha basit fertlerin, hücrelerin birleşmesinden husule gelmiştir. Nesiçlerin meydana gelme tekniği, hücrelerin kendilerini tevlid eden organizmanın dışında dahi, yaşadıklarını ispat etmiştir. Bunun için elbette ki, biyoloğların hazırlamayı öğrendikleri muhitlere ihtiyaç olduğu doğrudur. Ancak bu keyfiyet, organizma mefhumunun tahdidî demek değildir. Zira uzviyet,

[6] Bu husus, bilhassa kelimeler üzerinde oynayıp sistem, muvazene gibi organizma tarifinin unsurlarına «vasıf» diyenler (*L. Livi*, a. g. k., s. 19) tarafından mütalea edilmelidir. Halbuki, bahis mevzuu olan, matematik mefhumlardır ve bu mefhumların tatbiki kıymeti göz önünde bulundurulmaksızın kat'i tarifleri verilebilir. Şüphesiz, tatbikatta hata etmek kabildir, zaten bu sebepten dolaydır ki ilim tarihtir ve bir ilim adamının işlediği hataları halefleri tamir ederler.

geniş veya mahdut, kendine mahsus bir muhitte yaşar. Sonra, şu cihet pek alâ anlaşılabilir ki, kendi bünyesini bütündeki vazifelerle mütenasip bir hale koymak gayesile hücrenin ulaştığı spesyalizasyon canlı varlığın dış şartlara tabii intibak imkânlarını çok tahdit edecektir. Sitoloji'nin vermiş olduğu ispat da hücrelerin hakikî birer organizma olduğunu kabul etmemiz için kâfidir.

O halde, biyolojik birleşme, fert üstü cinsten bir vakia değildir. Zira hayvanlar ve nebatlar dahi, karşısında fert üstü organizmalar durumunda buldukları daha basit uzviyetlerin birleşmeleridir. Hakikatte, burada, basit ve mudil organizmalardan bahsetmek bilâ münasip olmaz. Zira bu tahlil daha uzaklara götürülünce, hücre denen şu küçük organizmanın iç yüzüne bakıldığı zaman, çok komplike bünyeler, katalizatörler, moleküler silsileleri, tepki odaları v. s. görülecektir ki, bunlar uzuvlara ve daha mudil organizmaların atomik bünyelerine pek alâ tekabül ederler [7].

Fakat burada bir başka mülâhaza kendini arzeder. Filhakika, bu biyolojik tahlilin hangi derinliklere kadar götürülebileceği ve bizi orada hangi sürprizler karşısında bırakacağı bilinmemektedir. Atomun keşfi ile iptidai birimlere, başlangıç noktalarına ulaşmış olduğumuzu zannediyorduk. Ne yazık ki, fizikçiler bize, bu birimlerin de tekrar ve tekrar bölündüklerini, içinde bitmek bilmiyen faaliyetlerle son derece küçük mekânlarda son derece küçük unsurlara bölündüklerini göstermekte gecikmediler. Mikro-fizik tahlilin bu noktasında, madde ve enerjiden, hattâ maddî ve gayri maddî bağlardan bahsetmenin artık hiçbir mânası kalmıyor. Âlem, yekdiğerine girişen sönen ve çınlıyan, hakikî mânası meçhulümüz bulunan matematik kanunlar gereğince cereyan eden bir takım ihtizazlardan ibarettir. Biyoloji hayatın esrarengiz kaynaklarını nereye kadar takibe muvaffak olacaktır? Bunu bilmiyoruz, fakat şurası muhakkak ki, onun hükümrânlık sahası bugünkü müşahede imkânlarımızın çok ötesine yayılmaktadır. Müşahede ettiğimiz çok dar saha içinde uzviyetlerin birleşmesinden daha yüksek mertebeden uzviyetlerin meydana geldiği görülüyor. Fakat bu suretle meydana gelen uzviyetler de diğerlerinin birleşmesinde faal bir rol oynamışlardır.

6 — Aşağı mertebeden ferdin, onun bir kısmı olmadan mürekkep ferde nasıl katılacağını anlamanın güçlüğü hakkında itirazda bulunulabilecektir. Bu itiraz hakikî olmaktan ziyade zahirîdir. Filhakika mürekkep ferdi böldüğümüz zaman o yaşayacak veya ölecektir. Ve meselâ onun.

[7] W. Needham, *Ordine e Vita*, Einaudi, Torino 1946, s. 152. Tercüme eden. W. Aloisi.

kollarını veya bacaklarını veya her ikisini kaybeden bir şahıs gibi yaşadığını kabul edelim. Şahsiyeti daima aynı kalacak ve benliği çok azalmış ta olsa, pratik yaşama imkânları veya muhite intibak hassalarile gene aynı benlik olarak devam edecek, hiçbir zaman bir parça olamayacaktır. Birleşmiş fertler yüksek fertlerin uzviyetine devamlı şekilde yenilenmek suretile katılırlar ve bu yenilenme suretiledir ki, müdil organizmanın ferdi devri tamamlanır. Müdil organizma, diğerlerinin devri inkısafları sayesinde yaşar. Fakat onları aşar. Bu hakikaten müşkil bir noktadır, fakat ferdiyeti bir sonsuzluk olarak alırsak, bir matematik mefhumun da yardımını görmüş olabiliriz: farklı neviden sonsuzluklar mevcuttur, fakat bunlardan yekdiğerine ancak yine sonsuzluğa teveccüh etmekle geçilebilir. Bir, iki, üç veya daha fazlasına ne kadar miktar ilâve edilirse edilsin yine sonsuz teşkil edilemeyecektir; cesur bir sıçrayış, hufrenin üzerinden küçük bir uçuş gerekecektir. Ancak bu takdirde biz öbür tarafta, birinci neviden sonsuzun sahilinde oluruz. Bu sahile varıldığı zaman sonsuzlar tıpkı diğer birimler gibi sayılabilecektir. Bir, iki üç, sonsuz, bunların toplamı daima aynı sonsuzdur, bize bir hamle daha gerekecektir, bu sonsuzların da sonsuzluğu: bunu teşkil etmek için, daha büyük bir sonsuzluk teşkil etmek için diyelim, bir hamle daha, ve böylece sürüp gider. Matematikçilerin mantıkçı düşüncesi, aslında çok komplike olan şeyleri bu sayede basitleştirdikleri bu neviden bir çok cesur sıçrayışlarla tamamlanmaktadır. Eğer burada bir takım müşkiller var idi ise, onlar kaybolmuş bulunmuyorlar, onlar, tariflerin aldatıcı basitliklerinde gizlenmiş bulduklarından pek de fark edilmeyen bu sıçrayışlarda toplanmışlardır. Bu tarifler kabul edildikleri takdirde artık ortada müşkilden eser kalmıyor ve matematik hakikatler gözlerimizin önünde bütün bedahetile cereyan ediyor. Filhakika bizim durumumuz buna tamamen benzemektedir: Görmediğimiz fakat, kendisine hiçbir şüpheli tarafgirlik suçu izafe edilemeyen, hattâ ne de ciddi bir itirazın vaki olamadığı muvazeneli bir tarifin gizlice yerleşmiş bulunan bu üstün fertlerin birleşmesinin organik vahdeti tehlikeli geçidinin aşılması lâzım gelmektedir: onun bir çalışma faraziyesi olarak kabulü ve ondan gerekli neticelerin çıkarılması ilmin prensiplerine uygun bulunmaktadır.

7 — Bütün ilmi bilgiler farazîdir. Ve faraziyeler de mücerret akıl ile entüsiyondan gelmiş olmak suretile iki nevidirler. İlmî bakımdan entüsiyondan gelenler diğerlerine nazaran daha tehlikelidirler. Zira entüsiyona daima bir his bağlanır. Ve hareket noktasındaki sebepleri yakalamaktaki güçlükleri yenmeye yetecek ehemmiyetli bir kontrol tecrübesi dağarcığına sahip bulunuyorsa kendini gerçeğin izahına namzet vaz'eden nazari düşüncenin tecessüslerine nazaran bu sahte hislerle

mücadele etmek daha güçtür. Durum izafi nazariye için de, diğer birçok teoriler için de böyledir. Roma Üniversitesinin yüksek matematikçisi Pr. *Fantappié* bize, relativité nazariyesinin temel denklemlerinde zaman değişkeninin işaretini değiştirmek suretile hayat fenomeninin bir teorisini vermiş bulunmaktadır [8]. Bu denklemler iyice anlaşılacakla beraber kendilerinden faydalanılabiliyordu. Tıpkı bunun gibi yukarı fertlerin birleşiminden meydana gelen organizmaların hakikî ferdiyetlerini iyice anlamak bizim için mümkün olmamakla beraber taşıdığı imkânları farketmiş olduğumuz tahlili son neticelerine kadar götürmemeye hakkımız yoktur. Bu fenomenleri ancak riyazî kanunlar yardımı ile kavrayabildiğimiz zaman ortaya çıkan, ilmin umumî neviden bir zaruretidir.

İlmî düşünce, felsefî adını verebileceğimiz müşküller karşısında duraklamaya mecbur değildir; zira ilim için şu veya bu faraziyeden, ve meselâ dinî faraziyelerden, yardım istemek farksız bir şeydir. Dinî diyorum, bunu tıpkı «relativist faraziye» der gibi, yani, her ikisinin de taşıdıkları gerçeğe kani bulunsam dahi onları ancak ilim noktai nazarından söylüyorum. Ve kanaatimca onlar görüşlerimizle pek alâ uzlaşabilirler. Fakat bütün bunlar şahsî mülâhazalarımızın dışında kahr.

8 — Eskiden çok yaygın bulunan, ve bio-kimyacıların uzviyet tarifi üzerindeki çalışmalarile daha genişliyen biyolojik taazzuv sahasında mevcut olması gereken yeknesaklık ve derecelenmenin nasıl tezahür ettiğini görmek için tabiatı müşahede etmek bizim için daha iyidir. Bu vadide gözümüze çarpmış olan şey, fertler arasındaki organik bağların katılığı ile, bu neviden bağların cemiyette zahiri mevcut olmayış keyfiyeti arasındaki tezat olmuştu. Şayet bizler biraz daha dikkatli olursak bu hoş gitmiyen süreksizlik intibai yavaş yavaş silinecek, ve filhakika tabiatın mutavassıt şekiller dahi yaratmış olduğunu kabul edersek bu tamamen ortadan kalkacaktır. Tek hücreli fertlerden insan cemiyetlerine kadar bu birleşme bağı, mutlak zaruret ve tam tabiiyetten zahiri bir mutlak hürriyete, ve tam bir istiklâle kadar devamlı bir derece değişmesine uğramaktadır. Aynı cinsten fertlerin en sıkı bir birleşmesini teşkil eden üvezlerde (cormes) teşkil edici fertler aynı uzuvda birlikte yaşarlar, ve meselâ bazı ahvalde, sinoforlarda üniter vücudun teşkil edici fertleri arasında çok dikkat çekici bir farklılaşma görülür; yüksek derecede bir iş bölümünü gerçekleştirerek sanki farklı uzuvlanmış gibi birleşirler. Tomurcukların çok geçmeden ayrıldığı tathı su *hydre*'lerinde tahakkuk etmeyen bu farklılaşmayı tahrik eden şeyin devamlı bir birleşme bağı olduğunda hiçbir şüphe mevcut değildir.

[8] *Fantappié*, Principi di una teoria unitaria del mondo fisico e biologico, Soc. Ed. Humanitas Nova. Roma, 1944.

Karıncalar, termitler, arılar ve daha başkaları, içinde terkip edici unsurların birbirinden ayrılmış buldukları ve topluluk içinde üzerlerine düşen, hattâ fertlerin kaderlerini bile değiştirebilecek olan faaliyet bakımından çok belirli farklılaşma görülen birleşme misalleri verirler. Meselâ bir yumurtanın bakımını değiştirmekle amele olarak inkışaf edecek yumurtayı kraliçe olarak geliştirmek mümkündür. Filhakika bu keyfiyet, kraliçeden mahrum buldukları zaman arı topluluklarında olagelmektedir.

Bir maddî birlik mevcut bulunduğundan üvezlerde fert üstü vahdet oldukça belirlidir. Fakat, bu hal, şimdiye kadar bir çok tetkiklere mevzu olan ve fakat izahsız tecessüsten ileri gitmiyen diğer misallerde o kadar açık olarak görülüyor. Halbuki, şimdi, bu durumların biyolojik faaliyetin umumî kanununa girdiklerini izah eden bir faraziye mevcut bulunmaktadır. Bu, keza cismanî farklılaşmanın pek az gelişmiş olduğu hissini veren diğer hayvan cemiyetleri için de verilmelidir. Fakat, bu organizmaların, ekonomik gelişmelerinin bilinmesi sayesinde ulaşılmış olduğu gerçeklik vakıası yeni biyolojik birleşme mevzuunda bize bir takım kıymetli iş'arlar getiriyor. İnsan cemiyetleri, hayvanî vücudün maddî bağının, o kadar maddî olmayan ve fakat uzvunki kadar biyolojik olan bağla yer değiştirebileceğini ispat etmektedirler. Bu bağlar, insan cemiyetlerine has ve kendileri için organizmanın hayatını ifade eden münasebetlerin artık zarurî bulunmayıp insiyakî ve ihtiyarî bulunduğu çok işlenmiş ve rakik bünyelerden gelmektedir. Birleşmeyi teşkil eden organizmaların ferdî hususiyetlerine tâbi bulunan bu hususî vasıflar, bilhassa insan gibi yüksek hayvanların organik birleşmelerinin karakterleri üzerinde yapılacak araştırmaların güçlüğüne kolayca izah eder.

9 — İnsan, diğer hayvanlarda bulunmayan entellektüel bir kudrete sahiptir. Halbuki, biyolojik âlemde entellektüel hususiyetler, her iki ucunda, görünüş ve yapılarına göre fakat bilhassa kendi aralarında, organizmanın hayatını tayin eden dış faktörlerin tabiiyet derecesine göre çok farklı organizmalar bulunan bir mikyasın meydana gelmesine yarayan yegâne ve çok yaygın bir vasfın şıklarından ibaret oldukları hissini vermektedirler. Bu hal, organizmaların kendi kendilerini, aynı haricî şartlar dahilinde bir uzviyetten diğer bir uzviyete hattâ mukabil istikametlerde de olsa tevcih etme kabiliyetinde olup olmamalarından dolayı böyledir. Bunu, aynı zamanda, zekâ, akıl, irade ve daha bir çok benzer şeyler mânasına gelen bu çok fena tayin edilmiş melekeyi tek bir «şuur» kelimesile ifade etmekle bu şuurun biyolojik mikyasın hangi noktasında meydana çıktığını söyleyemeyeceğiz. Filhakika o, mikyasın her hangi bir derecesinde görünmeye başlıyor ve düşünce ile fiiliyattaki müşahhas

tezahür şekillerine en uygun gelen bünyelerle beraber hissedilmeden ilerliyor. Öyle görünüyor ki, ilk basamakların tamamen vejetatif hayatına, hayvanlarda insiyak, insanda akıl ve daha yukarısı haline gelmek için basamaktan basamağa şiddeti artan bir yeni hayat ilâve ediliyor. Bu hayat vejetatif hayatla uzlaştırılıyor, fakat şuurun kesin bir tarzda vejetatif hayata karşı durduğu ve bu hayatı şiddetle yıktığı intihar gibi patolojik çözümlenme hallerinde kendini gösterdiği şekilde, hiçbir zaman onunla karışmıyor.

10 — Bu vasfın, mikyasın bir ucunda olmadığı halde diğer ucunda bulunmasını müşahede etmek bize kâfi gelmektedir. İşte bu karakterle olan münasebeti iledir ki biyoloji ilmi, bio-kimya ve bio-fizik'i kullanarak inorganik adı verilen âleme, psikoloji ve sosyoloji ilimlerinin yardımı ile de cemiyete ve ferdi aşan mudileye doğru genişlemektedir. Cemiyeti teşkil eden bu organizmalar, en yeni yaratılışlar olup, hayatın gelişme halinde en yüksek yaratıkları bulunmaktadır. Bugüne kadar varlıklarından bile haberdar olmadığımız bu canlı şekillerin garip hareketsizliği karşısında hayrete düşmüş olacaktık, zira yer yüzünün tarihi bize harikülâde ve bitmek bilmeyen yaratıcı ve değiştirici bir faaliyet arzettiğidir.

Zamanın sisi arkasında kendini bizden gizliyen maddî vasıfların gelişmesine dikkat kesildiğimiz halde, mütemadiyen doğup ölen yüksek organizmalar meydana getirmeyi istihdaf ederek gözümüzün önünde cereyan eden yüksek karakterlerin tekâmülü karşısında tamamen hissiz kalmışız. Bu toplu görüş bize, son bir kaç bin sene hakkındaki müşahedelerimiz doğru olduğu halde niçin insanî şekillerin terakkisini görmediğimizi pek alâ izah eder. Filhakika bu şekiller henüz nihai mükemmeliyetlerini bulmuş değillerdi, tabiat hâlâ daha geniş eserler vermeye çalışmaktadır, biz halen bu çalışmanın tesirlerinin parıltısını ve yaratan ve yaratmak için fertlerin ve nesillerin iradesini vuran ve parçalayan bu gayreti görmekteyiz. Fakat maddî şekiller epeyi zamandır bitmiş bulunuyor, halen onlar, kendilerini aynı vazifeye sevkeden bu yeni melekelerin değişmez taşıyıcısıdır.

Bu suretle kaybolan şekillerin yerine diğerleri daha yüksek bir dereceye erişme kavgasında yekdiğerlerine yardım etmek için kendi aralarında çapraşırılar. Bu kavga, daha yüksek seviyeye nakledilmiş bulunan fertlerin, kanunu olan hayat kavgasının aynıdır. Hayat mücadelesinde fertler, bütün imkânlarını gösterirler, sonra ölürlür. Bu, daha yüksek dereceye geçme kabiliyetinden düştükçe, artık yaşama hakları kalmayan neville için de böyledir. Çok az sayıda olan ve insiyaki bulunan yüksek hayvan cemiyetleri, daha aşağı hayvanlarda, meselâ önce görmüş oldu-

ğumuz misaldeki gibi, bu hususta gayretlileri bulunduğu halde, kendi organizasyonlarını daha çok uzaklara itememektedirler. Fakat bunlar dikkatle tetkik edildikleri zaman tamamilen farklı cemiyetler oldukları meselesi ortaya çıkar. Zira, birincilerde, yavruların yetiştirilmesi hakkında muvakkaten çift yaşama müessesesi cinsinden bazı unsurlar bulunur: Bunlar, insanda çok tekâmül etmiş şekillere doğru gelişme imkânları bulmuş olan ilk iptidai şuurî faaliyet denemeleridir.

11 — Hayvan cemiyetleri tekâmüllerinin son haddine varmış gözüküyorlar. Nitekim, iklim değişikliği veya insan iradesi gibi yeni bir unsur bunların muvazenesini bozmadıkça, aynı tarzda devam ederler.

Bütün bu farklı hükümlerin doğru mu, yoksa hayvan cemiyetlerinin hariçten, muayyen bir mesafeden ancak müşahede edilebildikleri halde, insan cemiyetlerinin çok yakından ve içerden müşahede edilebilmesinden mütevellit bir görüş sapmasından mı meydana geldiğini sormak haklı bir keyfiyettir. Birincilerin müşahedesi uzaktan ve sentetiktir, diğeri yakından ve tahlilidir. İnsan cemiyetlerinde olduğu gibi, arı veya karınca hükümetlerinde olup biten huzursuzlukların fertlerin yekdiğeri ile olan münasebetlerinde ne gibi değişiklikler meydana getirdiğini tetkike insan kendini verebilecek midir? Bu hayvan cemiyetlerinde kendi sınıfındaki başka hayvanlardan ayrı hususiyet taşıyan bir fert tefrik etmek şüphesiz bizim için pek zordur: Aralarında ferdi farkların bulunacağı doğrudur, fakat insan dışı âlemde bir takım küçük beşerî dramlar tasavvur etmek için çok fanteziye ihtiyaç vardır; sonra, hâdisenin içinde cereyan ettiği cemiyetlere hiç te tesir etmediklerinden onların bizim için hiç bir faydaları yoktur. Bu cemiyetler dahilinde bir tekâmül vetiresinin mevcudiyetini bize hiç bir şey farzettiremez. Onlar, birbirini takip eden ve her birinin bir evvelkini yok ettiği fertler ve nesillerin vasıtasıyla içlerinde hayatın akıp gittiği önceden tesbit edilmiş şekiller gibi görünürler. Yukarıda güzel bir değişiklikle çiçeklenen, aşağıda kalın dallar ve dallarla kendi gövde vahdeti içinde birleşen hayat ağacının bu teşaub şekilleri arasında doğru-dan doğruya münasebet mevcut değildir. Her ağaçta, daima daha ehemmiyetli dallar, ve daha sıhhatli, yükseklere çıkan kalın dallar bulunur: İşte hayatın vahdeti içinde de, kendi hayatının alevini çok yukarılara çıkaran şu insan adı verilen bir dal vardır.

12 — Şuurun en çok inkışaf etmiş bulunduğu biyolojik mikyasın üst basamaklarına konulan insan çok geçmeden, biyolojik âlemde mevcut muvazaneyi bozdu ve kendi şahsî menfaatine muhiti değiştirerek diğer organizmaların varlığını tanzime muvaffak oldu. Burada bahis mevzuu olan, kendi varlık sebeplerini ve sınırlarını kendilerini çevreleyen muhitte

bulan organizmaların normal bir faaliyetidir. Organizma ile muhiti arasında her an yeni bir muvazene mevcuttur ve hayat dediğimiz şey de ancak bu muvazenenin huzursuzluğu ile tezahür eder. Biyolojik merdivenin muayyen bir derecesinde bu huzursuzlukların bizzat organizma tarafından insiyakî olarak meydana getirildiğini veya isteyerek tahrik edildiğini görmekteyiz. Hayvanlarda bu huzursuzluğun muayyen ve doğrudan doğruya bir hedefi vardır, halbuki insan, zekâsı ve iradesi sayesinde tesirini daha uzaklara, muhitine hâkim oluncuya kadar uzaklara itmiştir. Fakat bu şekilde o, yine de hür olamamıştır, çünkü, cemiyet halinde yaşamanın sağladığı faydeleri öğrenmek suretiyle yalnız çalışmamış, hücrenin onlarsız yaşayamayacağı üstün organizmalar tarafından değiştirildiği gibi bizzat o da kendini bağlayan ve değiştiren topluluk veya kollektiviteye gayretlerini ayarlamıştır. Bu organizasyonların nüfuzları, gruplaşmalar müstakar oldukça, ve ehemmiyetleri nisbetinde, gözle görülür bir şekil alır ve bir iş bölümünü mecburî kılar. İçinde, ilim, teknik, san'at ve sosyal sınıflardan arta kalan — bir polis memurunun- kinden bir başvekilinkine kadar — bütün iktidarların birer sosyal mahsul bulunduğu garpli cemiyetlerimizdeki hal budur. Bunların teşekkülü, cemiyet dahilinde insanları şerefli ve kudretli kılan ve başka türlü cemiyetlerde ve bilhassa tabii muhitte yaşayamaz hale getiren fikrî ve ruhî bazı vasıfların mevcudiyetine bağlıdır.

13 — Fakat bu günkü organizasyon seviyesini bulmadan önce bu cemiyetler, bu organizmalar, bir terakki devresi geçirmişler ve bilhassa doğmuşlardır. Bu tekâmül tarzının tablosu bizi ancak, birazdan arzedeceğim, tamamen hususî bir noktai nazardan alâkadar ediyor.

Birleşmenin ilk hedefi, insanlarda da, hayvanlarda da aynıdır: Kendi neslini devam ettirmek. İki cinsi de içine alan hayvan neveleri ister istemez sosyal olmak mecburiyetindedirler. Biyolojik merdivende yukarı basamaklara doğru çıkıldıkça yeni doğmuş yavruların daha zayıf oldukları ve bakımları için daha çok zamana ihtiyaç hasıl olduğu görülüyor. O halde, tabii olan bir insiyakî itme emri mevcuttur. Bu tatbiki gereken bir emir olduğu gibi, her nev'in kendi imkânlarına göre geliştireceği bir mevzudur. İnsanın ayırd edici ve temelli karakteristiği şuur denilen şeydir ve kararlı veya geçici çift de, kendisini teşkil eden fertlerin şuuru ile aynı karakteristiğe sahip yüksek birimlerin yaratılmasına kadar götürülecek hudutsuz bir çalışmanın ilk basamağından ibarettir. Bundan böyle artık, unsurları kendi aralarında çözülüp bağlaşan daima, ilk gayede bulunmayan farklı ve çok sayıda kombinezonlar meydana getiren küçük, sonra büyük gruplar mevzuubahistir. İster aile, ister sınaî bir teşebbüs olsun, muhitin tazyiki, bir çok fertlerin basit topluluğuna bir organizma

haline tahvil etmiye kâfi gelmez. Daima, teşekkül etmekte olan organizmada çevre karşısında ve kendisini teşkil eden fertlere karşı gerekli müdafaayı sağlayacak kudretli bir irade merkezinin bulunması icap etmektedir. Bu gruplarda organizmayı tevlit eden tesanüt bağlarının gelişebilmesi için bu merkezin kütlesini genişletmesi gerekir. Çok küçük gruplarda her ferdin büyük bir ehemmiyeti vardır ve onları sıkı bağlar, organizmanın doğmasına yararı olacak kadar zayıftır. Grup yeter derecede büyüdüğü zaman, onun hayatı gittikçe kendisini teşkil edenlerinkinden müstakil bir sebat kazanır, böylece fertler ona katılmış olur ve kendi başına durgun bir muvazene teşkil eder.

14 — Organizmanın bu doğuş tarzında biyolojik bir hikmet vardır. Her doğuş bir aşk hareketinden meydana gelir ve hayat vermek anne için daima mecazî bir ifade değildir. Keza, aynı fedakârlık daha tekâmül etmiş organizmalar için de müşahede olunabilir. Bir insan, bir aileyi veya üstüva hattındaki bir ormanın ağaçsız bir yerinde oturan bir kabileyi veyahut da patronu olarak çalıştığı bir fabrikayı mükemmelen kontrol edebilir. Fakat burada mevzuubahis olan yukarı hayatın vahdetine ulaşmamış çok küçük gruplardır ve ancak kısa bir müddet süren münasebetler peyda edebilirler. Fakat fertlerin arzusu ile teşekkül etmiş bu gruplardan biri büyümeğe yüz tuttuğu zaman, şahsî kontrol imkânları kısa bir müddet içinde kifayetsiz hale gelirler ve cümalenin muntazam bir tarzda işlemesini temine çalışan merkeze yeni kontrol organları bulmak lâzımdır. İşte çok küçük gruplarda, ferdi faaliyet disiplininin harice aksinden başka bir şey olmayan organizasyon dediğimiz şey böylece doğar. Buna mukabil büyük toplulukların yalnız başına işleyebilmeleri için sistemin icab ettirdiği şekil ve bünyeye kavuşan mekanizmalara ihtiyaç vardır. Merkezin idarî fonksiyonunu ifade edebilmesi için bahsi geçen mekanizmaların uzviyetin hayatını merkezce anlaşılacak bir tarzda ifade etmesi gerekir. İşte bu sebeple, mekanizmalar ihtisas kesbedip organizmanın idareci rolünü deruhte ederler.

15 — Organizmanın hayatını temin eden muvazeneyi tesis ve muhafaza etme melekelere, bizzat organizmayı meydana getiren mekanizmalara istinad eder ve iç muvazeneyi bozabilecek dahilî ve haricî tesirlere karşı mukabelede bulunur. Fevri olan, yani kendilerinde şuur'un isbat edilmiş bulunduğu organizmalarda idrak ve aksi tesir keyfiyetleri hemen hemen aynı zamanda husule gelir ve onları kolayca tefrik etmek mümkün değildir.

Buna mukabil fazla tekâmül etmiş biyolojik şekillerde organizma kontrolünü temin eden ihtisaslaşmış organlar mevcuttur. Meselâ insanda beyin bu rolü oynar.

Beşerî cemiyetlerde, insanlarda müşahede olunan idrak mekanizmasının mevcut olup olmadığını söylemek kabil değildir. Bundan dolayı müşahedenin bu kabil bünyelerde hususî bir ehemmiyeti vardır. Çünkü organizmanın hayatı ve inkişafı ancak bu sayede temin edilebilir. Nitekim irade sahibi olması hasebiyle organizma her zaman merkezin tesiri altındadır. Cemiyetlerde müşahede iptidai bir faaliyet teşkil etmekte, buna mukabil ilmi araştırmanın esası olduğundan dolayı insanlarda üstün bir faaliyet teşkil etmektedir. Görülüyor ki, bu bakımdan da beşerî cemiyetler biyolojik birleşmelerin ilerlemiş şekilleri olarak mütalâa edilebilirler, çünkü şuurun inkişafı biyolojik gelişme ile aynı istikameti takib etmektedir.

16 — İnsanlar gibi cemiyetler de bir iradeye sahib olarak doğarlar. Çocuk şuarsuz doğmaz, fakat hareketlerini müşahede ettiğimiz zaman gözünün önünde bir perde bulunduğu hissi uyanır. Yaşı ilerledikçe, iradesi inkişaf ettikçe, bu perde de dağılır. Maamafih, kendini idare etme kabiliyeti irade ile aynı süratle inkişaf etmediğinden irade ve kabiliyet arasında bir muvazenesizlik husule gelir. Bu muvazenesizlik de cemiyetin inkişaf âmillerinden biridir. Şunu da ilâve edelim ki, fizik bakımdan insanın cemiyetlere nazaran büyük bir faikiyeti mevcuttur. Nitekim tabiat milyonlarca seneler çalışıp insan vücudünü teşkil eden nesicler ve uzuvlar arasında tam bir muvazene temin etmiştir. Halbuki insan cemiyetleri yeni tecrübeler mahsulü olduklarından keza bunları teşkil eden uzuvlar da irade sahibi olduklarından, aralarında tam bir anlaşma mevcut değildir. Bunun farkında olmasa da, insan şuarî bir mahlûk olduğundan, cemiyetin doğmasını isteyip, ona tamamiyle olmamakla beraber, rızasını gösterdiğinden fevrî insan cemiyetlerinin mevcut olmasına imkân yoktur. Bu öyle bir vakiadır ki, bir merkezin, bir iradenin metanet ve ehliyetinin mevcudiyetine ihtiyaç gösterir: Bu demektir ki, ne kadar iptidai olsa da, birleşmeye doğru itiş, insanın kendi şuurunun kontrolüne tâbidir. Fakat organizmalar buna rağmen doğar, yaşar ve korkunç buutlar alarak gelişirler, zira onlar milyonlarca ferdi bağlamaktadırlar ve bu demektir ki, şayet bu yağının mevcudiyeti pratik bir zaruretse, onun organizma halindeki hayatı, tabiatın bütün kuvveti dakik kat'iyetle işlediği biyolojik bir kanundur. Bu çalışma hangi noktaya kadar tabiat çalışmasıdır?

17 — Bu sorunun cevabı bizi hareket noktamızdaki sorulara götürür. Görmüştük ki, müşahede, insan cemiyetleri için, şuur faaliyetlerine merbut başlıca bir faaliyettir. Halbuki müşahede «İstatistik» demektir. En umumî mânasında istatistik, müşahede organizasyon, idare ve mürakabe mânasına gelir. Yer yüzündeki bütün memleketlerin istatistik merkez büroları olan bu müşahede yerlerinde oturan bir istatistikçiden

daha iyi hiç kimse, münferit küçük gayelerini gerçekleştirmek isteyen huzursuz ve inatçı ferdiyetlerin cehennemî muhitinde düşünen, bozan, teşkil eden ve yaratan iradenin bu dakik ve boğucu çalışmasını içeride takip edemez. Fertlerin mukavemet ve muhalefetlerinin ferdi bir istisnailik kaideden bir inhiraf olmayıp bizzat kaidenin kendisi bulunduğunu ondan iyi kimse bilemez. Filhakika ortada bir rıza eksikliği vardır: fert cemiyetin basit bir organı olarak çalışmak istememektedir. Cemiyet halinde yaşamının temin ettiği faidelerin farkındadır, hattâ onsuz yaşamıyamıyacaktır, fakat yine de ona karşı itimatsızlık gösteriyor, korkuyor ki merkezî iktidar kendisini ezmesin; o bundan dolayı kabahatli değildir, filhakika devlet bunu isterse yapar, zira hali hazırda onu ezecek maddî vasıtalara sahip bulunmaktadır ve bazen öyle oluyor ki, bu vasıtaları kullanıyor ve ferdi ezmeyi deniyor. Fakat burada bahis mevzuu olan şey, doğrudan doğruya, cemiyetin en ilerlemiş ekalliyetinin sinesinde teşekkül etmiş karşılıklı iki muhalefe partileri ki, kutuplaşmalardan gelen organik anlaşma eksikliğini ifade eden, ya kaybolacak veya organizmayı harabiyete götürecektir olan muvakkat şekillerdir. Ezenler ve ezilenler olmak haysiyetile bunlar sosyal noktâ nazardan iki farklı sınıftırlar, fakat aynı şekilde ferdiyetlerinin şuuruna sahiptirler ve şahsî menfaatlerinin teyidine aynı şiddet gösterirler. Diğerinin çıkardığı huzursuzluklara tekâmül temin eder şekilde tepkiler göstermesi için organik muvazene bakımından bu iki kuvvet yekdiğeri ile hemayar olmalıdırlar. Biri diğerini ezerse kavga biter, galip gelen huzursuzluk sebeplerini de şüphesiz bertaraf etmiş olacaktır, fakat o bununla beraber, kendiliğinden vukua gelecek muvazene bozulmalarını tekrar düzeltme imkânlarını da selbetmiş olacaktır; şayet bozulmuş olan mekanizmayı organizma tekrar kuruyorsa, organizma, badema vukua gelecek daha kontrolsüz tek taraflı şiddetlerin artan tesiri altında çözümlür gider. Aslında, bu, cemiyetin en çok tekâmül etmiş ekalliyeti aynı zamanda içtimai uzvun en iyi, en faal bütünü besleyip meydana getirdiği bir kısımdır. Aynı zamanda organik zaruretlerle idare kudretini göstermeye çalıştığı bu yıkıcı şiddet, kendisinin sahip olduğu iyi ve kötü vasıflarla içinden doğmuş olduğu içtimai bünyede daha önceden bulunuyordu. Cemiyette mevcut olan hiç bir şey kaybolmaz ve yukarıda hiç bir şey yoktur ki kökü aşağıda olmasın ve yine aşağıda hiç bir şey yoktur ki ifadesini yukarıda bulmasın.

18 — Görünüslere aldanmamak için, içtimai hâdiseleri müşahede ederken muhitimizden tecerrüt etmeyi öğrenmemiz icab eder. Zaman zaman parlayan ve kendini önce mistik sonra da ilmi düşünceye arzeden hakikî realiteyi bu şekilde yakalamak kabildir. Burada farklı yollar takip eden bir tek entüisyon bahis mevzuudur, birincisi bize gayri akli bir

muhitin kapısını açar, ikincisi saf aklığa ulaşır. Burada, *relativité* ile *organisismi* yekdiğerine yaklaştırmış oldum, zira aslında her iki teori de bizi adım adım hissin esaretinden kurtaran ilmin takip ettiği bir yolun nihayetinde bulunmaktadır. Ağır maddiyetimizi aşan bütün mevzularda sadece birer kör olduğumuzdan, hislerimiz bizi ancak gördüğümüz bir âleme bağlar, kendi aralarında yekdiğerlerine muhalefet eden mahdut ferdiyetler olarak yine onlar için gizlenen hayatın atışının yükselttiği ayırıcı taştan divarda yine yine hislerimizi istihdaf etmektedir.

Fakat hislerimiz, bütün objektif bilgilerimizi iki büyük sistemde toplama imkânlarını bize yavaş yavaş keşfettirmiş olan daha yüksek melekelerin ilk parıltılarından başka bir şey değildirler. Bir yandan, yeknasaklığa doğru giden bir âlem: sonsuzluktan gelen umumî çarpıştan ışıklarını saçan ve sönmek mecburiyetinde olan güneşlere kadar etrafa yayılan hep aynı enerjidir ve devamlı şekilde azalmaktadır ve azaldıkça da onu sıkı ve maddenin derinliklerinde saklayan karanlık ve soğuk bir kisveye bürünür. Bu, zaruret ve ölümün hüküm sürmesidir. Diğer tarafta organik hayatın hükümranlığı: çalışan ve ıztırap çeken, fakat teşkilâtlanan ve yükselen bir dünya; yükselmek için de, farklılaşarak giden, bürünmekte olduğu kaba şekilleri harab eden ve hamlesini nefes nefese daha yükseklerle, zarurettten kurtuluşa ve hürriyete doğru iten bir dünya... Maddî inkişaftan şuur tekâmülüne doğru koşan bir âlem... Bu günkü fizik ve kimya ilimleri inkişafının onları halletmeden önümüze koyduğu hakikî problem işte; diğer iki uçla sonsuzluğun derinliğinde birleşen bu iki kavsin diğer iki ucunu maddenin içinde lehimleme teşebbüsünü makul ve pratik insanlar olarak reddetseler de; hattâ, ışıktan fikire, maddî cehennemlere doğru giden bu büyük çenberin vahdetini teslim etmenin bu mütehakkim zarurettine mukavemet de edilmiş olsa ve yine hattâ, kaynak ve hedefini kadiri mutlak sonsuzluğun hareketsizliğinde bulan bu vahdetin canlı ahengini duymamak için antenlerini çekse, gözlerini kapasa, ve yine bütün bu şeyleri pozitif ilmin emin yollarında giderek yapsa, yine de insana ve onun kudretli cemiyetlerine az gururla ve fakat büyük bir merhametle bakılacaktır. Hülyaları ve kötülükleri peşinde bitkin halde koşmakta olan ihtiyar insan ister istemez başından büyük bir eseri gerçekleştirmeye çalışıyor, onu bu işe sürükleyen karanlık bir hürriyet insiyakıdır, her muvaffak olamayışında onu yeniden yapmaya, tekrar başlamaya sevkeden bu haslettir.

19 — Cemiyetler doğar ve ölürler, fakat aynı zamanda tekâmül eder ve büyürler ve büyüdükçe de, onu tatbik ehliyetine sahip olmadan, bir iradeye sahip olmayı öğrenirler. Yeni organizmaların kabiliyet ve iradeleri arasındaki uygunsuzluk, her cemiyetin başına gelen derin krizlerin köküdür. Yüksek şuur derecesini idrak eylemiş ve maddî kuvvet-

lerinin tam gelişme çağında bulunan modern cemiyetlerde bu inkışaf buhranları daha da tehlikelidir; zira, irade bu organizmaların elinden bir kerre çıkınca, insanların küçük hilebazlıkları, bahsettiğimiz ehliyet-sizliğin merbut bulunduğu ferdi tesanüt eksikliklerini gizlemeye artık kâfi gelemez. Burada, iradî cemiyetlerin organik hayatının bizden istediği üstün fonksiyonlar karşısında yeter derecede olgunlaşmamış olmamız, biyolojik bir hamlık bahis mevzuudur. İşte birinci sualimizin cevabı budur.

Bu vadideki terakkinin yavaşlığı umumî hayat sahasında bizi rahatsız ediyor, zira hatalarımızın birbirine ilâve olan tesirleri müthiştir. Fakat insan kendiliğinden, hayatın daima daha yüksek bir hedefe tâbiyet olduğunu keşfe muvaffak olursa, yukarı hayatın bütün zaruretlerine intibaktaki yavaşlığın, aile hayatı dahil hemen her sahada son hadde bulunduğu kolayca görülür. Bizi yukarı doğru iten hayata karşı olan inatçı mukavemetin esası üzerinde iyice düşünülürse, bizim hürriyet anlayışımızda temelli bir iphamın mevcudiyeti farkedilir. Hiç şüphe etmiyorum ki hürriyet hayatın hedefidir ve onun için mücadeleye değer. Fakat madde ile hürriyet yekdiğerlerinin zıddı terimlerdir, zira madde illiyet sahasına dahil bulunmakta, tevakkisi imkânsız neticeleri, ezici zincirleri, kahredici ihtiyaçları ifade etmektedir. Sosyal piramidin yukarı basamaklarına çıkıldığı zaman bile ihtiyaçlar kaybolmamakta ve zincirler kuvvetlenmektedir. Bu zincire yuruluş bütün cemiyette ve sosyal merdivenin her derecesinde mevcuttur. Kadınlar bunu, belki de bizden daha iyi bilirler. Kendi zaif dış görünüşleri içinde onlar, sosyal hayatın gerçeklerle, bizden daha ziyade alâkahdırlar. Merdivenin en üst noktasında bu zincirlenmiş azamî haddini bulur. Bu böyleyken aşağıda artık hürriyet olur mu? Hayır, bunu söylemek iki yüzlülüktür. Öyle bir iki yüzlülüktür ki — tabii bu gayet tuhaf — sadece mahiyeti bilinerek kabul edildiği takdirde bir gerçeği ifade eder.

Filhakika, hürriyet başka şeydir, o, sosyal bağlarla uzlaşabilmekle kalmaz, yükselen mahlûk hürriyetin, paylaşılacak servetler, korunulacak menfaatler, savunulacak şahsî ferdiyetlerin bulunmadığı maddî hayatın dışında olduğunu hissettiği takdirde bu mefhum, bu bağlar vasıtasıyla de izah edilebilir. Bu sahada, fikri, kendi genişleme kabiliyetinden başka hiç bir şey tehdit etmez; o yükselirken ne kadar insana dayanıyor ve kendi göz kamaştırıcı vahdeti içinde onu ne kadar insan kabul ediyorsa o nispette büyür ve hür olur. Böyle olmayıp ta, yükselirken, kendi pöhpöhlenmiş küçük ferdiyetine kapanıyor, kendi benliğini yine kendisiyle kaplayan bütünün şuurî ahenginin kat etmekte olduğu yolu kesiyorsa, heyhat, basamaktan basamağa, içinde, hayatın kökü olan aşktan uzak ve küçük varlık ağacının kuruyup tekrar isimsiz olarak bu hayat ırmağının akışına katıldığı daha dar bir mahpeste sıkışır kalır.